

نقش آموزه‌های اسلامی در تبیین الگوی تعامل بین شاخص‌های حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی

عباس فاتح‌تبار فیروزجاه

چکیده. ضرورت پاسخگویی به نیازهای مدنی و شهروندمداری، تصمیم‌گیران مدنی را به سوی بهره‌گیری از روش‌های مطلوب در زمینه مدیریت جوامع سوق داده است که یکی از این روش‌ها حکمرانی خوب است. حکمرانی به عنوان روش اعمال قدرت در مدیریت توسعه اقتصادی و اجتماعی یا به عنوان مجموعه‌ای از روش‌های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی که امور مشترک مردم را اداره می‌کند؛ تعریف شده است. از طرفی نهادها، روابط، نگرش‌ها و ارزش‌هایی در بین مردم حاکم است نیز تحت عنوان سرمایه اجتماعی به توسعه اقتصادی و اجتماعی کمک می‌کند. هدف از این پژوهش بیان نقش آموزه‌های اسلامی در تبیین مدل تاثیر متقابل حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر یکدیگر در گام دوم انقلاب اسلامی است. در این مقاله براساس شرح حدیثی از رسول اکرم (ص)، شبکه درهم تنیده‌ی روابط اجتماعی با شاخص‌های حکمرانی خوب مورد تطبیق و مقایسه قرار خواهد گرفت. هم حکمرانی خوب به غنی شدن سرمایه اجتماعی می‌انجامد و هم سرمایه اجتماعی، حکمرانی خوب را تضمین می‌نماید. می‌توان گفت که یک الزام اساسی در ایجاد جامعه مدنی متعالی و تقویت حکمرانی خوب، ایجاد روابط سالم بین اعضای جامعه است.

کلیدواژگان: حکمرانی خوب، سرمایه اجتماعی، آموزه‌های اسلامی، گام دوم انقلاب اسلامی.

The role of Islamic teachings in explaining the pattern of interaction between indicators of good governance and social capital

Abstract. The need to respond to civic needs and citizenship has led civic decision makers to take advantage of desirable approaches to community management, one of which is good governance. Governance is defined as a method of exercising power in managing economic and social development or as a set of individual, institutional, public and private approaches that govern the common affairs of the people on the other hand, institutions, relationships, attitudes, and values prevail among the people as well as social capital contributes to economic and social development. The purpose of this study is to explain the role of Islamic teachings in explaining the model of the interaction between good governance and social capital on the second step of the Islamic Revolution. In this paper, based on the hadith narrative of the Prophet (peace be upon him), the intertwined network of social relations will be compared and compared with the indicators of good governance. Both good governance leads to social capital enrichment and social capital guarantees good governance. It can be said that a fundamental requirement for building a transcendent civil society and fostering good governance is to build healthy relationships between members of society.

Keywords: Good governance, social capital, Islamic teachings, the second step of the Islamic Revolution.

۱- مقدمه

در ادبیات کشورهای غربی شاخصه عصر جهانی شدن، با فاکتورهای مختلفی نظیر عدم قطعیت‌های زیاد، تغییرات سریع و غیرخطی تعریف شده اند و از طرفی نظام های سرمایه داری به دنبال ساختار قدرت جهانی متمرکز، ایجاد نظم جهانی یک‌جانبه هستند تا از این طریق بر رابطه دولت - ملت‌ها، حکومت‌ها، شهروندان و نظام‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سراسر جهان تأثیر بگذارند. این رقابت منجر به بروز ظهور جهان چندقطبی می‌شود که در آن هر کشور صاحب

فکر و ارده، در حال بازتعریف نقش جهانی و منطقه‌ای برای خود می‌باشد (ماری فارل و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳۵). در این عصر بخاطر حجم عظیم داده‌ها و اطلاعات، برتری سیاسی و اقتصادی در داشتن ابزار تحلیل درست و سریع اطلاعات است. ضرورت پاسخگویی به نیازهای مدنی و شهروندمداری، تصمیم‌گیران مدنی را به سوی بهره‌گیری از روش‌های مطلوب در زمینه مدیریت جوامع سوق داده است که یکی از این روش‌ها حکمرانی خوب است. حکمرانی به عنوان روش اعمال قدرت در مدیریت توسعه اقتصادی و اجتماعی یا به عنوان مجموعه‌ای از روش‌های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی که امور مشترک مردم را اداره می‌کند؛ تعریف شده است. از طرفی نهادها، روابط، نگرش‌ها و ارزش‌هایی در بین مردم حاکم است که به توسعه اقتصادی و اجتماعی کمک می‌کند. (ساعی، ع و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰). از این مفهوم به عنوان سرمایه اجتماعی در جامعه یاد می‌شود. حکمرانی خوب از دو عبارت ساده اما پر مفهوم تشکیل شده است که تعریف درست یا فهم درست معنای آن نقش مهمی در مشروعیت بخشیدن به عملکرد مجری آن دارد. به عبارت دیگر اگر حکمرانی و خوب بودن در هر جامعه مدنی به یک نحو تعریف گردد؛ آنگاه خروجی سیستم‌ها و نظام‌های حاکم بر اجتماع در فرهنگ‌های مختلف با هم متفاوت خواهد بود.

۱- حکمرانی خوب

در ادبیات علمی، حکمرانی نظام به هم پیوسته‌ای متشکل از حکومت و جامعه است. تا قبل از سال ۱۹۹۰ حکمرانی مترادف حکومت^۱ (به معنی واحد سیاسی و سازمان قانونی نه به عنوان فرآیند) در نظر گرفته می‌شد. امروزه دو مفهوم اصلی از حکمرانی وجود دارد. مفهوم اول بر پایه تعاریف بانک جهانی و سازمان ملل متحد، است که در آن حکمرانی به عنوان روش اعمال قدرت در مدیریت توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور تعریف شده است (Kaufman et al. 2010). در مفهومی دیگر حکمرانی بر تسهیم اقتدار مدیریت دولتی میان دولت و سازمانهای غیر دولتی به صورت ترکیبی و همکاری مشترک اشاره دارد. در این تفکر، حل مشکلات اجتماعی به جای تاکید صرف بر نهادهای دولتی با شیوه حکمرانی حاصل از همکاری چند جانبه صورت می‌پذیرد. در این مفهوم، حکمرانی وسیع تر از حکومت است و بیانگر اقتدار سیاسی، اقتصادی و مدیریتی به وسیله شبکه‌ای از کنشگران رسمی حکومت، بخش خصوصی و نهادهای مدنی است (عربشاهی، ۱۳۸۳: ۹). براساس تعریف بنگاه‌های سازمان ملل متحد نظیر بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و برنامه توسعه ملل متحد ویژگی‌های متعددی برای حکمرانی خوب برشمرده شده است. از دیدگاه بانک جهانی، شاخص‌های حکمرانی خوب شامل مواردی نظیر الف) شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی^۲، ب) شاخص ثبات سیاسی و فقدان خشونت، ج) شاخص کارآیی و اثر بخشی^۳، د) شاخص کیفیت قوانین و مقررات، ه) شاخص حاکمیت قانون^۴، و) شاخص کنترل فساد (Kaufman et al. 2008) هستند. صندوق بین‌المللی پول و برنامه توسعه ملل متحد نیز شاخص‌های، مشارکت^۵، پاسخگویی، مسئولیت پذیری^۶، حاکمیت قانون، عدالت و برابری، اجماع‌سازی، قانون مداری و حفظ ارزش پول را برای حکمرانی خوب ذکر کرده اند (Elahi, 2009). امروزه نظریه حکمرانی وارد عرصه جدیدتری بنام حکمرانی الکترونیکی هم شده است که در آن از امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، به منظور کاهش زمان و هزینه ارائه خدمت، افزایش کارایی و بهره‌وری، افزایش شفافیت و کاهش فساد اداری استفاده می‌گردد. دسترسی فراگیر در مقیاس جهانی به اطلاعات، شفافیت و باز بودن فضای اطلاعاتی کیفیت و انسجام خدمات، مشارکت و مسئولیت‌پذیری برخی از اصول اتحادیه اروپا به عنوان ارکان کلیدی حکمرانی الکترونیکی هستند. جدول (۱)، شاخص‌های حکمرانی مطلوب به تفکیک مولفه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱: شاخص‌های حکمرانی مطلوب به تفکیک مولفه‌ها

شاخص‌ها	مولفه‌های حکمرانی خوب
---------	-----------------------

1 - Government

2 - Accountability

3 - Efficiency and Effectiveness

4 - Rule of law

5 - Participation

6- Responsiveness

مشارکت	حق اظهار نظر - آزادی سیاسی - اجماع (توافق جمعی) - تکثرگرایی رسانه ها - انتخابات آزاد و منصفانه
پاسخگویی	پاسخگویی - رفتار اخلاقی و صادقانه - شفافیت - اعتماد - مسئولیت پذیری
عدالت و برابری	کیفیت مقررات - تساوی حقوقی - انصاف - توزیع عادلانه - حاکمیت قانون - میزان تحمل تنوع
اجماع سازی	ارتباط جمعی - توافقات گسترده - تعامل گروهی - استانداردسازی حل اختلافها
کارایی و اثر بخشی	کنترل فساد - فقدان آشوب - کارایی اداری - اثربخشی دولت - کارایی قضایی - ثبات سیاسی - توانایی رقابت در محیط جهانی

شاخص های حکمرانی غربی اگرچه دارای مفاهیم ارزشی خوبی هستند که با تعالیم اسلامی هم اشتراک دارند؛ اما با بررسی متون غنی اسلامی می توان گفت که رویکرد اسلامی در مواردی به لحاظ جهان بینی با دیدگاه حکمرانی غربی در تقابل است و در مواردی نیز به شاخص هایی اشاره دارد که در ادبیات غربی به آن توجهی نشده است. از دیدگاه اسلامی، حکمرانی خوب مبتنی بر تعالیم قرآن و عترت است (حق گویان و همکاران ۱۳۹۵). در حکمرانی خوب از منظر غرب، هدف نهایی صرفاً توسعه اقتصادی می باشد. (ناظمی، ۱۳۹۱: ۲۵).

بانک جهانی پس از اینکه در اجرای سیاست های سرمایه ای و مالی کشورهای زیر نظرش با شکست مواجه شد؛ مفهوم حکمرانی خوب را برای تغییر نحوه سازماندهی این کشورها بیان نمود. (قلی پور، ۱۳۸۴: ۱). در این نوع توسعه، انسان ملاک همه چیز است. این در حالی است که در مدل حکمرانی اسلامی، محور خدا است و جهت حرکت همه جوامع بشری در دو بعد مادی و معنوی مشخص می گردد. با هدف تعالی انسان، توسعه اقتصادی در حکمرانی اسلامی، یک ابزار رشد (و نه هدف) است (سردار، ۱۳۹۶: ۱). راه تحصیل اقتصاد هم راهی است که خداوند متعال می پذیرد (قرآن کریم، ۱۶۸ بقره).

در مواجهه با پدیده جهانی شدن، ماری فارل (ماری فارل و همکاران ص ۳۴۶) جهان کنونی را یک جهان مناطق می داند و سعی دارد مناطق جهانی را به سه قسم مرکزی، پیرامونی و میانی تقسیم کند. و روابط سیاسی، در حوزه حکمرانی بین یک جانبه گرایی، چندجانبه گرایی و کثرت گرایی در حال تغییر است. از این رو میان این جوامع روابط مختلف بین منطقه ای را در یک نظم جهانی در نظر می گیرد که تحت سیطره نظام بازسازماندهی شده ملل متحد است و در آن مناطق مهم برتری دارند. در این نگاه ایالات متحده به عنوان ابرقدرت انحصاری است و هدف اصلی سیاست خارجی آمریکا حفظ ساختار حکمرانی تک قطبی است. اما مشروعیت حاکمیت ایالات متحده روز به روز رو به افول است. چرا که پس از ناکامی سازمان های بین المللی در ایجاد امنیت در مناطق مختلف جهان، ظهور انقلاب ملت ایران و پدید آمدن قطبهای جدید قدرت (مانند رشد بالای اقتصادی چین و نقش آن در عرصه بین المللی) دوران استیلای ایالات متحده رو به افول است (فرزین نیا، ۱۳۸۹: ۲۳). در این بین انقلاب اسلامی بخاطر ماهیت متفاوت انگیزه، بر معادلات نظم جهانی تاثیر گذاشته و تقابل دوگانه ی جدید «اسلام و استکبار» پدیده ی برجسته ی جهان معاصر شد.

۲- مدل حکمرانی اسلامی

در فلسفه سیاسی اسلام مردم همواره برای برپایی حکمرانی خوب باید تلاش نمایند و اساساً تغییر در سرنوشت هر ملتی در گرو تصمیمات خود آن ملت در نحوه اداره اجتماع است (قرآن کریم سوره رعد ۱۱). حضرت علی (ع) برخورداری از پشتوانه اعتماد مردم را یکی از عوامل تقویت ثبات سیاسی می دانند و طبق آموزه های ایشان، برای برقراری و پایداری حاکمیت قانون باید حقوق متقابل محترم شمرده شود. (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳). در این مقاله از یک حدیث از رسول اکرم (ص) استفاده

تحلیلی گردیده و ارتباط آن را به الگوی حکمرانی اسلامی مورد بررسی قرار داده‌ایم. یکی از کارهای مهمی که انبیا و پیشوایان دینی، برای تشویق مردم به سمت کارهای خوب انجام می‌دادند، این بود که مردم را از زبان شخصیت‌های والا و با عظمت به امور کلیدی متوجه سازند. در حدیثی، پیامبر اکرم (ص) به حضرت علی (ع) فرمودند: «يَا عَلِيُّ! تَمَنَّى جَبْرِئِيلُ أَنْ يَكُونَ مِنْ بَنِي آدَمَ يَسْبِغُ خِصَالًا وَ هِيَ الصَّلَاةُ فِي الْجَمَاعَةِ وَ مُجَالَسَتُهُ الْعُلَمَاءَ وَالصَّلَاحُ بَيْنَ الْأَثْنَيْنِ وَ إِكْرَامُ الْيَتِيمِ وَ عِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَ تَشْيِيعُ الْجَنَازَةِ وَ سَقْيُ الْمَاءِ فِي الْحَجِّ فَأَحْرُصْ عَلَى ذَلِكَ؛ اِى عَلِي! جبرئیل به سبب هفت خصلت، آرزو داشت که از فرزندان آدم باشد. آن خصلتها عبارت است از: نماز را به جماعت خواندن، همنشینی او با دانشمندان، آشتی دادن بین دو نفر، احترام نهادن او خدمت به [یتیم، عیادت بیمار، و تشییع جنازه کردن و آب دادن در حج. پس بر [حفظ] این خصلتها حریص باش.» (مشکینی، ۱۳۷۲: ۱۹۵)

اگر به مقوله حکمرانی خوب بر مبنای نظریه سیستم‌ها نگاه کنیم؛ ویژگی‌های حکمرانی خوب در قالب فرآیند منسجمی است که براساس داده (درونداد)، منجر به خروجی (ستاده)، پیامد و اثر خواهد شد. در این رویکرد برای تحلیل و ارزیابی حکمرانی خوب باید بین تحلیل روابط بین انسانها (فعالیت‌ها، تصمیم‌ها و تمهیدها به عنوان داده) و آنچه که می‌خواهیم در حکمرانی خوب بدست آوریم (خروجی) ارتباط برقرار کنیم. در واقع حکمرانی خوب، مستلزم یافتن ابزارهای مرتبط و متناسب با ارزش‌ها است. در این رویکرد دروندادها و فرآیندهای سیستم به معنای ابزار تحقق حکمرانی خوب و عملکرد نظام سیاسی در کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت، به معنای آثار و خروجی است که به عنوان ارزش‌ها یا اهداف قلمداد می‌شوند (جاسبی و نفری، ۱۳۸۷: ۱۳). در این پیوندها بایستی مراقب نقاطی باشیم که سیستم را ناپایدار می‌کند. در علوم مهندسی این نقاط قطب‌های سیستم هستند که با مدل‌سازی سیستم، می‌توان رفتار قطب‌های ناپایداری سیستم را بررسی نمود. به نظر می‌رسد کمی‌سازی گذاره‌های سرمایه اجتماعی و پیدا نمودن قطب‌های گسست اجتماعی موضوعی در خور توجه برای تحلیل مهندسی روابط اجتماعی باشد.

تامل در حدیث که در آن، جبرئیل (فرشته مقرب الهی) دوست دارد بخاطر این چند عمل جزو بنی‌آدم باشد نکات اجتماعی خوبی را در اختیار قرار می‌دهد. این حدیث به یک سفارش اخلاقی فردی خلاصه نمی‌شود بلکه در تمام هفت سفارش آن، روح مشارکت جمعی و ارتباط اجتماعی موج می‌زند و به نظر می‌رسد با عمل به این‌ها، سرمایه‌های اجتماعی لازم برای حکمرانی خوب تقویت خواهد شد. در این حدیث با نگاه به شاخص‌های حکمرانی خوب می‌توان به دو جنبه آن پی برد. برخی از اینها جنبه ایجابی برای تشکیل پیوندهای جدید سرمایه اجتماعی و یا تقویت و تحکیم پیوندهای خوب قبلی دارند و برخی دیگر جنبه حمایتی در راستای حفظ و تحکیم پیوندهای قبلی سرمایه اجتماعی از گزند آسیب و محافظت از آنها نسبت به شکست‌ها و گسست‌های اجتماعی دارند. شرکت در نماز جماعت و گره زدن عبادت فردی به روح عقل جمعی جامعه، و همچنین مجالست با نخبگان و علما از جنبه‌های ایجابی پیوند موثر بوده و در مقابل، آشتی دادن بین انسانها، احترام به یتیم و رسیدگی به امور آنان (که از مهم‌ترین فعالیت‌های امامان معصوم ما بوده‌است) جنبه محافظتی دارد. شرکت در تشییع جنازه‌ها و درس عبرت گرفتن از آن و دلجویی از بازماندگان؛ آبرسانی به مردم مخصوصاً حجاج (فریضه سیاسی عبادی برون مرزی) نیز سمبل‌ها و نشانه از تحکیم روابط انسانی در جامعه مسلمین بوده و از عوامل تاثیرگذار بر حکمرانی خوب هستند. در این بین، مولفه ارتباط، به عنوان تاروپودی محکم در همه این عرصه‌ها حضور دارد و نه به عنوان یک عامل مجزا، بلکه به صورت امری قطعی، پایدار و محاط بر وجوه دیگر، پیوند بین اعضای جامعه را تشکیل می‌دهد.

سبک زندگی اسلامی با سبک زندگی غربی متفاوت است و مدیران باید کمیت و کیفیت زندگی را در معنای اصیل اسلامی ارتقا بخشند. نمی‌توان انتظار داشت که در دانشکده‌های مدیریت، متون ترجمه شده غربی بدون هیچ مقاومتی فراگرفته شود اما سبک زندگی مطابق با علوم اسلامی پیاده شود. تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران و غفلت از آموزه‌های تربیتی دینی سبب شده است که با وجود جهان‌بینی بزرگ آرمان‌های انقلاب در بعضی از موارد چالش‌های اقتصادی و فرهنگی منجر به کاهش سرمایه اجتماعی گردد. یکی از این آثار، افزایش نگاه انفرادی، روحیه خودبرتر بینی است... از این رو جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه برای تحقق الگوی توسعه اسلامی - ایرانی نیاز است. سیاست و حکمرانی، اقتصاد، معماری، شهرسازی، موسیقی و هنر، از مهمترین وجوه این الگو به شمار می‌آیند. بی اخلاقی‌ها نتیجه و نمود یک کاستی در جامعه و نشان از کاهش سرمایه اجتماعی است. به عنوان مثال، نارضایتی‌های دریافت خدمات درست و عدم تکریم شخصیت انسانی در محیط‌هایی

نظیر بیمارستان‌ها، دادگاه‌ها و شوراهای حل اختلاف و هم چنین وجود آمارهای بالای نزاع و اختلافات خانوادگی، وجود شکاف‌های طبقاتی و عدم توجه درست و واقع گرایانه به اصالت انسان و جهان‌بینی زندگی بعد از مرگ، همگی فاکتورهایی هستند که نشان از کاهش سرمایه اجتماعی در جامعه دارند. در این حدیث به عنوان آروزی حضرت جبرئیل، توجه ذهن را به تفکر پیرامون این قطب‌ها سوق می‌دهد. به عبارت دیگر در مدل حکمرانی خوب (اسلامی) تلاش مدیران جامعه، ایجاد پیوندی درست میان اقشار جامعه با سرمایه‌گذاری بر روی این شاخص‌ها است. به عنوان مثال از این حدیث استنباط می‌شود که اگر حکومتی اسلامی بخواهد بنیه اعتقادی جامعه را تقویت کند؛ بایستی در اجتماعات مسلمین و در مساجد به دنبال آن باشد. برای تقویت بنیه علمی، بایستی مردم را به همنشینی با گروه نخبگان سوق داد و نیز اگر به دنبال کاهش آسیب‌های اجتماعی باشیم، اجتماعات مردمی را باید فراخوان نماییم. حدیث فوق، به امور مهمی از عبادات و مسائل اجتماعی و اخلاقی اشاره کرده است که با شرح مختصر در جدول (۲) ارتباط هر یک از بندهای حدیث به شاخص‌های حکمرانی خوب نشان داده شده است.

جدول ۲- ارتباط رفتارهای عبادی، اجتماعی و اخلاقی با الگوی حکمرانی خوب

نماز را به جماعت خواندن	همنشینی با دانشمندان	آشتی دادن بین دو نفر	آب دادن در حج
تقویت بنیه اعتقادی و تعالی فردی از طریق جامعه، ایجاب رابطه و پیوند اجتماعی موثر و همیشگی	تقویت بنیه علمی، فرصت تضارب آرا به روش منطقی، تقویت هنجار تکریم نخبه، ایجاب موثر پیوند اجتماعی	حفظ پیوند و سرمایه اجتماعی قبلی، جلوگیری از گسترش خودخواهی، جلوگیری از کاهش اعتماد عمومی، پیشگیری از کمبودهای اجتماعی	نگاه فرامنطقه‌ای و برون مرزی در تعامل سازنده، حضور سیاسی مفید، افزایش بینش سیاسی موثر، ایجاب پیوند اجتماعی
عیادت بیمار	تشییع جنازه کردن	احترام نهادن [و خدمت به] یتیم	
درک مستقیم حال قشر ضعیف، تقویت کمبودهای اجتماعی- تساوی حقوقی- انصاف- توزیع عادلانه	درک ضعف عقل جمعی در قیاس با حکمت و اراده الهی، الیتام روانی قشر آسیب‌پذیر، عاقبت‌نگری، ایجاد هوشیاری، برطرف نمودن کمبودهای اجتماعی	رفع کاستی‌ها و عوامل انحراف، التیام روحی اقشار آسیب‌پذیر، برطرف کردن کمبودهای اجتماعی- تساوی حقوقی- انصاف- توزیع عادلانه	

براساس بندهای حدیث به نظر می‌رسد شبکه پیچیده و درهم تنیده ارتباطی در جامعه می‌تواند در سه فرم تعریف گردد. ۱- مدل ارتباط همسطح مانند آشتی دادن بین دو نفر که در آن افراد در تعاملات در یک برآزش از هنجار اجتماعی قرار دارند. ۲- مدل ارتباط ناهمتراز از پایین به بالا مانند درک نماز جماعت و مجالست با علما و نخبگان که در این حالت فرد در جامعه به دنبال ایجاد ارتباطی پویا با تراز هنجاری بالاتر از خود است و ۳- مدل ارتباط ناهمتراز بالا به پایین که در آن فرد با مسئولیت‌پذیری در جهت رشد سرمایه اجتماعی تلاش می‌کند. نمونه‌های این مدل را می‌توان در سمبل‌هایی نظیر عیادت از بیمار و همدردی در غم و اندوه مسلمان و خدمت به یتیم مشاهده نمود.

۳- بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی؛ الگوی مفهومی حکمرانی خوب

انقلاب اسلامی ایران بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است که علاوه بر تغییر حکومت، توانسته آرمانهای انقلابی را تاکنون حفظ کند. یک نهضت بزرگ دینی که دین و دنیا را در کنار هم مطرح کرد و به بیان رهبر معظم انقلاب، بعد از اینکه یک چله‌ی پُرافتخار را بدون خیانت به آرمانهایش پشت سر نهاده، وارد دوّمین مرحله‌ی خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده تا به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای ظهور است؛ نائل شود. از آنجایی که الگوی حکمرانی خوب منتج از یک مجموعه منسجم بوده و در قالب ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی، فنی، اقتصادی و فرهنگی مطرح می‌گردد؛ با توجه به انسجام فکری والای بیانیه گام دوم می‌توان آن را به عنوان منشور انقلاب اسلامی و نیز به عنوان شاخص-های حکمرانی خوب در نقطه عطف ۴۰ سالگی‌اش قلمداد نمود. این شاخص‌ها در برخی موارد، ضمن پوشش دادن مزایای

شاخص‌های تعریف شده در تفکر غربی، دارای فاکتورهای برجسته دیگری است که تنها مختص جهان‌بینی اسلامی است و در اصول حکمرانی به روش غربی مغفول مانده است. آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری، شعارهای جهانی این انقلاب دینی است. انقلاب مردمی برخاسته از ایمان، نشانه‌ی بلوغ فکری و وجود سرمایه‌های اجتماعی غنی در اوایل انقلاب بود که بیشتر این سرمایه مرهون بینش فکری و اخلاص امام خمینی (ره) به عنوان بیدارگر ضمیرهای پاک آن زمان بود. این سرمایه اجتماعی ۴۰ سال پای آرمان‌های انقلاب ماند ولی هنوز تا نقطه مطلوب راه بسیار دارد. بنابراین انقلاب علاوه بر آنکه همواره دارای انعطاف و آمادگی تصحیح خطاهای خویش است بایستی به اصل و شاکله فکری غنی اسلامی خود تکیه بیشتری داشته باشد تا از طریق این سرمایه‌های موجود اجتماعی، بر سرمایه اجتماعی خود در آینده بیفزاید.

این بیانیه دارای شاخص‌های اداره مشارکتی امور اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایران از طریق ساختارها و ارزش‌هایی است که انعکاس و آینه جامعه‌اند و دولت، چارچوب قانونی، جامعه مدنی، بخش خصوصی و ساختار نهادی بین‌المللی و جهانی را در بر می‌گیرد. قدرت عظیم ایمان، انگیزه‌ی ملت و رهبری امام خمینی (ره)، را می‌توان سه فاکتور برتری ایدئولوژی انقلاب اسلامی دانست. گام دوم دارای سه مرحله‌ی اصلی خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی است که این سه فاکتور در واقع حالت متعالی‌تر سه فاکتور گام اول انقلاب است. بیانیه گام دوم برکات بزرگ انقلاب اسلامی را برشمرده که می‌توان این برکات را حاصل توجه الهی به ایمان مردم (فاکتوری که در حکمرانی غربی موجود نیست) و وجود سرمایه اجتماعی غنی دانست. ثبات، امنیت و حفظ تمامیت ارضی ایران نشان از ثبات سیاسی و همچنین خط مشی جهادی در اداره امور کشور و به اوج رسانیدن مشارکت مردمی و تقویت مسابقه‌ی خدمت‌رسانی، همگی نشانه‌های وجود مسئولیت‌پذیری در آحاد جامعه است. رشد علم و فناوری، ایجاد زیرساخت‌های حیاتی و اقتصادی و عمرانی، ارتقاء شگفت‌آور بینش سیاسی آحاد مردم، سنگین کردن کفه‌ی عدالت در تقسیم امکانات عمومی کشور، افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق در فضای عمومی، ایستادگی روزافزون در برابر قلدران و زورگوییان و مستکبران جهان نیز خلاصه‌ای از این برکات هستند. اما توصیه‌های موجود در این بیانیه را می‌توان الگوی مناسبی برای هر چه غنی‌تر کردن سرمایه اجتماعی جامعه، مبتنی بر مدل بومی حکمرانی خوب اسلامی دانست که در ادامه به صورت مختصر شرح داده می‌شود. به علت روان بودن و رسا بودن متن بیانیه، بیشتر قسمت‌های آن مستقیماً برای معطوف نمودن آنها به شاخص‌های حکمرانی خوب استفاده شده است.

(۱) توصیه به علم و دانش: این توصیه موجود در بیانیه، دعوت از همه توان دانشگاه‌ها و دانشگاهیان و مراکز پژوهش و پژوهندگان، در راستای تقویت سرمایه اجتماعی قلمداد می‌شود. پژوهش و دانش، آشکارترین وسیله‌ی عزت و قدرت یک کشور است که رهبری نظام، از جوانان و نخبگان می‌خواهد که این راه را با احساس مسئولیت بیشتر و همچون یک جهاد در پیش گیرند.

(۲) معنویت و اخلاق: بعد از انقلاب سرمایه‌های عظیم اجتماعی نظیر حضور چشم‌گیر آحاد ملت در جنگ تحمیلی، شرکت در آبادانی کشور بعد از جنگ، فتح قله‌های علم و فناوری، حضور رویش‌های انقلاب در دفاع از حریم حرم اهل بیت (ع) نشان می‌دهد که ارزش‌های معنوی از قبیل اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در جامعه وجود داشته است، ولی برای پیمودن هرچه محکم‌تر این راه، باز هم بایستی به معنویت و اخلاق، به عنوان جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه، توجه ویژه‌ای شود. براساس تطبیق این توصیه با متن حدیث شریف نبوی (ص)، مشخص می‌شود که رویکرد اجتماعی، برای تقویت بینه اعتقادی- اخلاقی جامعه و نتیجتاً تقویت سرمایه اجتماعی، یک ضرورت محسوب می‌شود.

(۳) اقتصاد: یکی دیگر از بندهای حدیث فوق کمک به یتیم است که می‌توان آن را سمبلی از توجه سالم و همراه با حس مسئولیت به مقوله اقتصاد دانست. اقتصادی که می‌تواند از گسست‌های اجتماعی جلوگیری نماید. در بیانیه گام دوم نیز از اقتصاد قوی به عنوان یک نقطه‌ی کلیدی تعیین‌کننده و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور نام برده است. در اینجا نیز اشاره شده است که اقتصاد هدف جامعه‌ی اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. تقویت اقتصاد مستقل کشور مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت، و توزیع عدالت‌محور، و مصرف به‌اندازه و بی‌اسراف، مولد شدن و دانش‌بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدیگری نکردن دولت، شاخصه‌های اقتصاد مطلوب است.

(۴) عدالت و مبارزه با فساد: این دو مقوله خود از شاخص‌های حکمرانی خوب هستند. از دیدگاه رهبری معظم، فساد اقتصادی، اخلاقی و سیاسی، ضربه‌زننده به مشروعیت نظام جمهوری اسلامی است؛ و راه آسیب ندیدن از فساد حضور دائم

دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین و رفتاری قاطع در قوای سه‌گانه است که می‌توان شاخصه‌های شفافیت، حاکمیت قانون و پاسخگویی در حکمرانی خوب را در آنها دنبال نمود.

۵) استقلال و آزادی: استقلال ملی یکی از شاخص‌های حکمرانی خوب اسلامی است که در غرب برای کشورهای در حال توسعه به عنوان مدل حکمرانی خوب تعریف نشده است چراکه این شاخصه بر خلاف دیدگاه سلطه جویانه آنها است. اما در نظام اسلامی آزادی ملت و حکومت از تحمیل و زورگویی قدرتهای سلطه‌گر جهان یک اصل اساسی است. علاوه بر آزادی حکومت، آزادی اجتماعی هم حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن را برای همه‌ی افراد جامعه در نظر گرفته که این همان شاخصه‌ی مشارکت در حکمرانی خوب است و حکومت‌ها موظف به تأمین این دو اند.

۶) عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن: این سه شاخصه، در ذیل شاخص‌های حاکمیت قانون و اثربخشی و کارایی در روابط بین‌المللی قابل تعریف هستند. حضور در صحنه‌ی جهانی به مثابه آبرسانی به حجاج در موسم حج، فرصت اثر بخشی جامعه اسلامی را فراهم نموده و برای این حضور، جمهوری اسلامی بایستی عزت ملی خود را حفظ کند. غرب بخصوص آمریکا بخاطر روح غرور و خودبرتربینی و خیال وجود تک قطبی برتر در جهان این شاخصه را ندارند. با اینحال، تحرک جدید نهضت بیداری اسلامی بر اساس الگوی مقاومت در برابر سلطه‌ی آمریکا و صهیونیسم؛ شکست سیاست‌های آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا، گسترش حضور قدرتمندانه‌ی سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا و بازتاب وسیع آن در سراسر جهان سلطه نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی در حال تبدیل شدن به یکی از قطب‌های بزرگ منطقه و جهان است. از این رو قطعاً اندیشمندان و صاحب‌نظران سایر کشورها، ایران را به عنوان یک پدیده موثر در محاسبات خود لحاظ می‌کنند. بنابراین بایستی دولت جمهوری اسلامی مرزبندی خود را با آنها با دقت حفظ کند و از ارزشهای انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب‌نشینی نکند.

۴- نتیجه‌گیری

در این مقاله با رویکرد تحلیلی به یکی از آموزه‌های روایی اسلام، مسئله حکمرانی خوب مورد بررسی قرار گرفت. شاخص‌های حکمرانی خوب از منظر تعالیم اسلامی علاوه بر پوشش شاخص‌های تعریف شده غربی، به لحاظ غنای فرهنگی و ایدئولوژی دارای برتری‌هایی است که در متون غربی یافت نمی‌شود. این مقاله ارتباط سرمایه اجتماعی و حکمرانی را بسیار نزدیک می‌داند و بر تاثیر متقابل این دو بر هم تاکید دارد. در بخش پایانی مقاله نیز، با تشریح توصیه‌های مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، مولفه‌های تقویت سرمایه اجتماعی و شاخص‌های بومی اسلامی در حکمرانی خوب تبیین و تشریح گردید. تحلیل سیستمی نشان می‌دهد که حکمرانی اسلامی یک فرآیند پویا و متغیر با زمان است که تابع ورودی آن از طریق سرمایه‌های اجتماعی تامین شده و عوامل تشکیل دهنده فرآیند از طریق تحلیل وابسته بین خروجی و ورودی شناخته خواهد شد. در این مقاله به لحاظ مفهومی مسئله قطب‌های تضعیف کننده یا ناپایدار کننده فرآیند مطرح شد و به عنوان یک ایده پیشنهاد می‌گردد در تحقیقات آتی، با رویکرد تحلیل سیستم‌های مهندسی و ریاضیات، ابتدا مفاهیم تاثیرگذار بر خود فرآیند و خروجی‌های کمی‌سازی و مدل‌سازی گردند تا بتوان همانند سیستم‌های مهندسی، فرآیند را به شیوه‌های جدید تحلیل نمود و قطب‌های تضعیف فرآیند را بهتر شناخت و درصدد برطرف نمودن آن برآمد.

۵- مراجع

- قرآن کریم، (۱۳۸۷)، مترجم: حسین انصاریان، قم، ناشر: انتشارات دانش
- عربشاهی. زهرا. (۱۳۸۳). قانون برنامه چهارم؛ زیر ذره بین حکمرانی خوب شهری. ماهنامه پژوهشی-آموزشی-اطلاع-رسانی شهرداری‌ها. سال ششم. شماره ۶۹.
- کلمن، جیمز (۱۳۷۷)، بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- فرزین نیا، زیبا. (۱۳۸۹). جابجایی قدرت جهانی: مشخصه ها و سناریوها. فصلنامه سیاست خارجی سال بیستم و چهارم شماره ۲ - صص ۴۰۵-۴۲۸
- ساعی علی، کبیری افشار. (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب: تحلیل تطبیقی فازی بین‌کشوری از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸. مسائل اجتماعی ایران. دوره ۲ شماره ۲. صص ۶۳-۹۴
- حق گوین، زلفا، عباسی محرم، قاسمی ابوالفضل، (۱۳۹۵). حکمرانی خوب و حکمرانی از دیدگاه اسلام، اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، حسابداری، علوم تربیتی و اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل (IC2016) مازندران.
- قلی پور، رحمت اله. (۱۳۸۴). تحلیل الگوی رابطه حکمرانی خوب و فساد اداری. فرهنگ مدیریت، دوره ۱۰، شماره ۳، صص ۱۲۷-۱۰۳
- ماری. فارل، بورن هتمه و لوک وان، لانگ هووه، (۱۳۹۴). سیاست جهانی منطقه‌گرایی، ترجمه سید داوود آقایی و ابراهیم طاهری، انتشارات خرسندی.
- T. O'Reilly, (2011). "Government as a Platform," *Innov. Technol. Governance, Glob.*, vol. 6, pp. 13-40.
- Kaufman, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide Governance Indicator: Methodology and Analytical Issues. World Bank, The World Bank Development Research Group
- Kaufman, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2008). Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2007. Development Research group. The World Bank
- Elahi, K. Q.-I. (2009). UNDP on Good Governance. International Journal of Social Economics, 36 (12), 1167-1180
- میدری، ا. خیرخواهان، ج. (۱۳۸۳). حکمرانی خوب (بنیان توسعه). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- مشکینی. علی، مواظز العدیدیه تهذیب وافاضات لکتاب الانثی عشریه.../ حرره و هذبه علی المشکینی الاردبیلی، نشر الهادی، قم، ۱۳۷۲.
- ناظمی اردکانی، محمد. (۱۳۹۱). حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی، راهبرد توسعه، ۳۱. ۶۴-۸۸
- سردار نیا، خلیل اله (۱۳۹۶)؛ حکمرانی در ایران، آسیب شناسی و ارائه راهبردها، راهبرد توسعه، شماره ۴۹، بهار ۹۶، صص ۲۰۵-۲۲۵.
- بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی خطاب به ملت ایران، (۱۳۹۷). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای.
- جاسبی، جواد و نفری، ندا (۱۳۸۷)، الگوی حکمروایی خوب، رهیافتی فرایندی-سیستمی، فصلنامه مدیریت و توسعه،